
К 500-ЛЕТИЮ БЕЛОРУССКОГО КНИГОПЕЧАТАНИЯ

ДА 500-ГОДДЗЯ БЕЛАРУСКАГА КНІГАДРУКАВАННЯ

TO THE 500th ANNIVERSARY OF BELARUSIAN BOOK PRINTING

УДК 801.6+821.161.3.09«15»(092)Скарына Ф.

МАЛІТВАСЛОЎНЫ ВЕРШ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

В. П. РАГОЙША^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Даследуюцца сутнасць малітваслоўнага (кандакарнага) верша, яго мастацкія асаблівасці, рытмічныя кампаненты. У беларускую вершазнаўчую тэрміналогію ўводзяцца тэрміны «сціх» (грэч. *stichos*) і «сціхавое вершаванне». Вывучаецца характар малітваслоўнага верша ў творчасці Францыска Скарыны (каля 1490 – каля 1551), адзначаецца ўклад беларускага першадрукара і перакладчыка Бібліі ў развіццё беларускай і ўсёй усходнеславянскай паэзіі, прасочваецца станаўленне ў ёй асобных сціхавых жанраў, відаў і страфічных форм (акафіст, акрасціх, тэцэт, дысціх і інш.).

Ключавыя словы: верш; сціх; малітваслоўны верш; сціхавое вершаванне; пераклад; Біблія; Францыск Скарына.

Образец цитирования:

Рагойша В. П. Малітваслоўны верш Францыска Скарыны // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 2. С. 5–15.

For citation:

Rahojsha V. P. Francysk Skaryna's prayer verse. *J. Belarus. State Univ. Philol.* 2017. No. 2. P. 5–15 (in Belarus.).

Автор:

Вячаслав Петровіч Рагойша – доктор філолагічных наук, прафесар; прафесар кафедры тэорыі літаратуры філолагічнага факультэта.

Author:

Viachaslau Rahojsha, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of theory of literature, faculty of philology.
v.rahoisha@tut.by

МОЛИТВОСЛОВНЫЙ СТИХ ФРАНЦИСКА СКОРИНЫ

В. П. РАГОЙША¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет,
пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Исследуются сущность молитвословного (кондакарного) стиха, его художественные особенности, ритмические компоненты. В белорусскую стиховедческую терминологию вводятся термины «стих» (греч. *stichos*) и «стиховое стихосложение». Изучается характер молитвословного стиха в творчестве Франциска Скорины (около 1490 – около 1551), отмечается вклад белорусского первопечатника и переводчика Библии в развитие белорусской и всей восточнославянской поэзии, прослеживается становление в ней отдельных стиховых жанров, видов и строфических форм (акафист, акростих, терцет, дистих и др.).

Ключевые слова: стихотворение; стих; молитвословный стих; стиховое стихосложение; перевод; Библия; Франциск Скорина.

FRANCYSK SKARYNA'S PRAYER VERSE

V. P. RAHOJSHA^a

^aBelarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk, Belarus

The article is devoted to the investigation of the essence of the prayer verse (kontakion), its artistic features and rhythmical components. The terms «stich» (*stichos* – Greek) and «stich versification» are introduced into Belarusian prosody terminology. The subject of study is the character of the prayer verse in Francysk Skaryna's (ca. 1490 – ca. 1551) creative work, the contribution of Belarusian first printer and the Bible translator into the development of Belarusian and the whole Eastern Slavonic poetry, into the formation of particular verse genres, kinds and strophe forms (litany, acrostich, tercet, distich and others).

Key words: poem; stich; prayer verse; stich versification; translation; Bible; Francysk Skaryna.

Гісторыкі і тэарэтыкі вершавання Францыска Скарыны (каля 1490 – каля 1551), як і беларускага верша ўвогуле (П. Уладзіміраў, Я. Карскі, М. Прашковіч, А. Коршунаў, І. Ралько, М. Грынчык, зрэшты, і аўтар гэтага артыкула, а таксама іншыя даследчыкі), на **малітваслоўны (біблейскі, кандакарны) верш** асаблівай (каб не сказаць – ніякай) увагі не звярталі. Па сутнасці, адным з першых пра яго загаварыў П. Беркаў, ды і то пераважна ў плане ўплыву яго на скарынаўскія сілабічныя вершы: «Скарына зрабіў спробу спалучыць з біблейскай паэтыкай прыёмы сілабікі, якая толькі што зараджалася» [1, с. 259]. Што да М. Грынчыка, то ён увогуле малітваслоўнаму вершу адмаўляў у праве называцца вершам: «Гэтыя першапачатковыя ўзоры старажытнай распеўнай паэзіі не мелі нічога агульнага з пазнейшым разуменнем вершаванага тэксту, таму што структурныя адзінкі яго яшчэ даволі расплывістыя і аморфныя, надзвычай далёкія ад сучаснага разумення ўнутранай суразмернасці і сугучнасці» [2, с. 144]. Нават у самым апошнім па часе выхаду двухтомным акадэмічным выданні «Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» у раздзеле «Паэзія» (аўтары – С. Кавалёў і І. Саверчанка) хоць і гаворыцца, што «з прыняццем у X ст. усходнімі славянамі хрысціянства і яго пашырэннем на беларускіх землях паралельна з вусна-паэтычнай народнай творчасцю пачала развівацца кніжная паэзія, найперш літургічная гімнаграфія» [3, с. 425], але з пункта гледжання вершатворчасці гэта «кніжная паэзія» зусім не разглядаецца. У названай працы слушна сцвярджаецца: «Гімнаграфічныя літургічныя творы (каноны, акафісты, сціхіры, пракімены, славы, трапары, антыфоны) пашыраліся, як правіла, у складзе рэлігійных зборнікаў – Мінеяў, Літургіянаў, Служэбнікаў, Трэфалагіянаў, Анфалагіянаў, Трыядзяў, Актоіхаў, Трэбнікаў, Часасловаў, Малітоўнікаў і Псалтыроў з дадаткамі» [3, с. 426]. Аднак, на жаль, на гэтым гаворка пра беларускі верш даскарынаўскага часу і заканчваецца. Літаральна ў наступным абзацы выдання робіцца скачок адразу ў XVI ст., калі «на хвалі Рэнэсансу зарадзілася свецкая кніжная паэзія, заснавальнікам якой справядліва лічыцца Францыск Скарына» [3, с. 426].

Аднак Скарына не толькі пачынальнік свецкай, сілабічнай, паэзіі, а яшчэ і выдатны стваральнік беларускай літургічнай паэзіі з яе малітваслоўным вершам, які (мы гэта ўбачым пасля) у гісторыі

беларускага пісьменства існаваў задоўга да пачатку XVI ст. У скарынаўскі ж час квітнела і народная вусна-паэтычная творчасць з яе фальклорным вершам у дзвюх разнавіднасцях – песеннай і інтанацыйна-сказавай (гл. [2, с. 24–34]). Апрача гэтага, у Вялікім Княстве Літоўскім, асяродкам якога была беларуская зямля, пашыралася лацінамоўная паэзія ў форме антычнага (метрычнага) вершавання. Дастаткова прыгадаць, што ў адзін час са Скарынам свае класічныя вершы і паэмы на лацінскай мове пісалі Ян Вісліцкі («Пруская вайна», 1516), Мікола Гусоўскі («Песня пра зубра», 1523) і інш. Значыць, мы можам смела гаварыць пра сужыццё ў сярэдневяковай беларускай паэзіі даскарынаўскага часу прынамсі трох тыпаў верша: народнага танічнага, метрычнага (антычнага) і малітваслоўнага. Калі першыя два з іх даволі грунтоўна вывучаны, то пра малітваслоўны верш гэтага не скажаш, таму спынімся на ім больш падрабязна.

У старажытнарускім царкоўным пісьменстве неаднойчы выкарыстоўваўся тэрмін «стих». Адзін з найбольш аўтарытэтных рускіх мовазнаўцаў акадэмік І. Сразнеўскі ў сваёй працы «Словарь древнерусского языка» зафіксаваў наступныя значэнні слова: «Ряд; строка; стих ритмический; стиховая законченная фраза; стихотворение; молитвенный стих, молитва» [4, с. 515]. Ва ўсіх гэтых значэннях тэрмін «стих», у тым ліку і ў словазлучэнні «молитвенный стих», праз богаслужбовыя тэксты прыйшоў з грэчаскай мовы ў стараславянскую, праз яе – у старажытнарускую (агульнаўсходнеславянскую), затым – у старабеларускую мову і літаратуру. Пры гэтым не будзем забываць, што богаслужбовыя тэксты маюць пераважнае бытаванне ў сваёй вуснай, гукавой іпастасі, у сувязі з чым, як заўважыў святар-тэолаг А. Агапай, надзвычай важная нааўнасць у выканаўцы літургічнага тэксту свядомай устаноўкі на паэтычнае інтаніраванне [5]. Зразумела, паэзія ўжо сама па сабе разлічана найперш на вуснае выкананне, пры якім яна раскрывае ўсе свае мажлівасці, у тым ліку гукапісныя. Літургічная ж паэзія з яе малітваслоўным вершам – тым больш.

Ад тэрміна «стих» у літургічнай паэзіі, заснаванай на паэтычным інтаніраванні, распеве (гімн, акафіст, канон, ікас, кандак, трапар і інш.), з’явіўся цэлы шэраг вытворных слоў: «*Стихера* – названне пяці учительных книг Ветхого Завета»; «*Стихира* – названне богослужебного песнопения православной церкви»; «*Стихирар* – богослужебная книга, сборник стихир»; «*Стиховня* – названне стихир с запевом из псалмов Давыдовых»; «*Стихологисати* – петь по стихам псалмы и другие церковные песнопения»; «*Стихословие* – пение псалмов по стихам поочередно на двух клиросах» [4, с. 514–515].

Падзел сакральнага тэксту на «стихи» як асобныя фразы з аднолькавым інтанацыйна-меладычным малюнкам, іх рэгулярны паўтор і запачаткавалі своеасаблівы першасны рытм гэтага званага малітваслоўнага (біблейскага, кандакарнага) верша. Узнік ён, як сведчыць М. Гаспараў, у часы Кірыла і Мяфодзія (IX ст.) як перайманне антыфонных сілабічных строф візантыйскага літургічнага верша, дзе кожнаму сілабічнаму радку адной страфы адпавядаў роўнаскладовы радок наступнай страфы. Потым з Маравіі гэты тып верша перайшоў у Балгарыю, а адтуль – на Русь (X–XI стст.). Вось такім шляхам разам з хрысціянствам усходняга абраду, Бібліяй і іншай богаслужбовай літаратурай малітваслоўны верш трапіў да ўсходніх славян, у тым ліку да беларусаў. Аднак, як адзначыў М. Гаспараў, са знікненнем у старажытнарускай мове (X–XII стст.) ераў – кароткіх галосных *ъ* і *ь* – роўнаскладовасць гэтых антыфонаў разбурылася і малітваслоўны верш ператварыўся ў падабенства чыста танічнага свабоднага верша без рытму і рыфмы, стаў абапірацца на сінтаксічны паралелізм і традыцыйныя анафары [6, с. 24]. Праўда, і ў чыста танічным свабодным вершы, не кажучы ўжо пра малітваслоўны верш, як мы ведаем, рытм ёсць. Без рытму верша ўвогуле не бывае. Нават у прозе ён прысутнічае ў выглядзе чаргавання коланаў. Што да рытму малітваслоўнага верша, то ён ствараецца чаргаваннем аднолькавых (падобных) фразова-інтанацыйных комплексаў, якія нагадваюць радкі ці строфы традыцыйнага верша.

Такім чынам, малітваслоўны верш са сваім «стихом» як асноўнай рытмічнай адзінкай лёг у аснову самай ранняй ва ўсходніх славян сістэмы вершавання. На гэта звярнуў увагу М. Гаспараў, які назваў малітваслоўны верш першым «из славянских **литературных стихосложений**», пры гэтым заўважыўшы, што «**он еще очень мало исследован**» [7, с. 195–196] (тут і далей фрагменты цытат вылучаны мной. – В. Р.). Падобнае меркаванне выказвала і вядомая сучасная паэтэса, вершазнавец, аўтар слоўніка «Церковнославянско-русские паронимы» (М., 2005) В. Седакова: «Для этого стиха в стиховедении есть особый термин – молитвословный стих. То, что получилось при переводе акафистов и канонов, это не верлибр, а **своеобразная система стиха**, по-своему очень красивая, иная, чем византийская» [8]. Як бачым, і М. Гаспараў, і В. Седакова ўспрымаюць малітваслоўны верш не проста як від верша, а нават як сістэму вершавання, сістэму асобную, своеасаблівую, спецыфічную.

Пра гэта, у прыватнасці, сведчыць і цікавае выказванне той жа В. Седаковай. У прадмове да кнігі перакладаў богаслужбовых тэкстаў з царкоўнаславянскай і старажытнаўкраінскай моў на сучасную рускую, зробленых А. Валаконскім, яна дакладна і тонка ахарактарызавала малітваслоўны верш:

«Красота – это непосредственная сила смысла, можно сказать, его воля и убедительность. Одна из главных примет этой словесной красоты – ритм. Как известно, многие византийские гимны были написаны регулярным стихом, которые славянские переводчики не стали имитировать. Но это не значит, что то, что в результате получилось на славянском, – просто подстрочники. Славянский текст явно следует каким-то сложным законам ритмики и эвфонии; это молитвословный стих, **природа которого до сих пор не выяснена стиховедами**» [9].

Сапраўды, прырода малітваслоўнага верша да гэтага часу канчаткова не высветлена, хаця да названай праблемы звярталіся такія знакамітыя вершазнаўцы, як К. Тараноўскі («Формы общеславянского церковнославянского стиха в древнерусской литературе XI–XIII вв.»), Р. Пікія («Об изоколических структурах в литературе православных славян»), М. Гаспараў. Святар-тэолаг А. Агапаў прааналізаваў выказванні навукоўцаў пра гэты верш, але не да канца згадзіўся з імі. У прыватнасці, ён звярнуў увагу на аднабаковасць вызначэння рытмастваральных кампанентаў у ізакалічнай тэорыі Р. Пікія, сістэме рытмічных сігналаў, што адзначаюць пачаткі радкоў, К. Тараноўскага, сінтаксічным ці тэматычным паралелізме М. Гаспарава. Але ж і меркаванне самога А. Агапава нельга прыняць цалкам: «Стиховое членение церковнославянского молитвословного стиха не зафиксировано графически и может проявляться лишь как интерпретация (причем – почти всегда – одна из нескольких возможных)...» [5]. Інтэрпрэтацыя – гэта заўсёды суб'ектыўная з'ява. А ці ёсць нейкія аб'ектыўныя рытмічныя кампаненты ў «стихах»? Мяркуем, да тэорыі малітваслоўнага верша можа нешта дадаць практыка яго шырокага выкарыстання беларускім пісьменнікам Францыскам Скарынам.

Найперш паглядзім, што першадрукар укладваў у паняцце «стих» (а значыць, і малітваслоўны верш). Гэта слова Скарына неаднойчы выкарыстоўваў у прадмовах да перакладаў як «во всю Бив-лию», так і да яе асобных кніг (*Псалтирь, Иов, Притчи Соломона, Премудрость Божия, Плач Ереемшин, Малая подорожная книжка* і інш.). З усіх літаратуразнаўчых тэрмінаў (а іх у Скарынавым лексіконе налічваецца звыш трох дзясяткаў) найчасцей, бадай, сустракаюцца тыя, што цесна нітуюцца з вершазнаўствам: *стих, стишок, песня, припел...* Прычым, як слухна давёў П. Беркаў, Скарына «пад словам “стихи” разумее вершы біблейскія» [1, с. 253].

У свой час выйшаў з друку ўкладзены У. Анічэнкам трохтомны «Слоўнік мовы Скарыны». У гэтым выданні слова «стих» чамусьці адсутнічае, хоць ёсць яго памяншальны варыянт – *стишокъ*, праўда, без тлумачэння значэння, але з двума прыкладамі ўжывання: *На початку кажьного стишьяка слово едино* (Плач Ераміі); *Книги рекомые погреческу псалтиромъ <...> имеют в себе кафизмъ двадесеть, псалмовъ полтораста, стишьяковъ или припеловъ две тысячи* (Быццё) [10, с. 259]. Крыху пазней слова «стих», як і лексему «стишокъ», зафіксаваў, паспрабаваўшы раскрыць значэнне, аўтары грунтоўнага выдання «Гістарычны слоўнік беларускай мовы». У ім прыводзяцца тыя самыя прыклады з мовы Скарыны, але ўжо з тлумачэннем: «**Стишокъ** наз. памяни. ад стихъ у 2 знач.» [11, с. 396]. Пад першым значэннем маецца на ўвазе «верш» у разуменні асобнага паэтычнага твора, а пад другім значэннем – «абзац біблейскага тэксту», да яго прыводзяцца наступныя прыклады з прадмоў Скарыны да перакладаў кніг Бібліі: *Имена словъ великимъ писмомъ роздельне межи стихами положены суть* (Кніга прамудрасці Божай); *Царь Соломонъ <...> сопсалъ своего складания стиховъ пять тысящей* (Прытчы Саламонавы) [11, с. 395–396]. Відавочна, гэта значэнне слова «стих» (абзац біблейскага тэксту) і з'яўляецца найбольш пашыраным у скарынаўскім тэрміналагічным абіходзе. Сведчыць пра гэта і той прыклад, якім (на маю думку, памылкова) ілюструецца ў «Гістарычным слоўніку беларускай мовы» першае значэнне тэрміна: *Царь Соломонъ многие <...> притчи и стихи молвилъ* (Кніга прамудрасці Божай). Ні ў Прытчах Саламонавых, ні ў Песні песень Саламона няма ніводнага «стиха» ў значэнні асобнага верша («стихотворения»). Тут усе тэксты – і апаведныя, і лірычныя – проста раздзелены на падобныя па сваёй рытмічнай будове і, адпаведна, вымаўленні, фразова-інтанацыйныя комплексы – «стихи». Відавочна, трэба было б у «Гістарычным слоўніку беларускай мовы» прывесці і трэцяе значэнне слова «стих» – як супрацьлеглае прозе мастацкае маўленне, фанічна раздзеленае на адносна кароткія суразмерныя адрэзкі. Францыск Скарына, звяртаючыся ў сваіх прадмовах да магчымага чытача (слухача) біблейскага тэксту, быў упэўнены, што вернікі, тым больш святары, «чтучи или слушаючи», зразумеюць сэнс слова «стих». Нельга не згадзіцца з П. Беркавым, які адзначаў: «Скарына не толькі сам адчуваў своеасабліваць паэтычнай мовы Бібліі, але і быў упэўнены ў тым, што ў працэсе чытання іншыя людзі зразумеюць біблейскае вершаскладанне» [1, с. 253].

З улікам усяго гэтага, думаецца, было б правільным карыстацца ў беларускамоўнай вершазнаўчай літаратуры не толькі тэрмінам «верш» (лац. *versus*), але і запазычаным з грэчаскай мовы словам «сціх» (грэч. *stichos*). Яно, магчыма, для сучаснай беларускай мовы гучыць не зусім звычайна, але, з другога боку, як гістарычны і прафесійны вершазнаўчы тэрмін арганічна кладзецца ў шэраг падобных царкоўных паняццяў: *сціхера, сціхіра, сціхірар, сціхоўня, сціхаслоўе...* Некаторыя ж абеларушаныя тэрміны з заменай часткі *сціх-* на *стых-* (накшталт апісанага ў энцыклапедычным даведніку «Рэлігія

і царква на Беларусі» слова «стыхіра») выглядаюць штучна і нагадваюць, хутчэй, нейкую «стыхію», а не слова, якое дало ім найменне (гл. [12, с. 313]). Відавочна, у нашым выпадку маюцца на ўвазе не *вершы* ў цяперашнім разуменні, а літургічныя *сціхі*. Слова гэта, як бачым, можа зусім натуральна карэліравацца і з царкоўным тэрмінам «сціхіра».

Адсутнасць у беларускай мове тэрміна «сціх» вядзе да блытаніны і ў чыста вершазнаўчай літаратуры. Так, пішучы пра Скарыну як перакладчыка і рэдактара Бібліі, У. Свяжынскі заўважаў: «Імкненне да паўнаты выдаваемай Бібліі відаць з таго, што ў праваслаўным Псалтыры 9 выбраных песень, у Скарыны ж іх 10. У 13-м псалме ёсць тры **вершы**, якіх няма ў царкоўнаславянскіх спісах. У кнізе Эсфір Скарына памяняў месцамі 10-ы і 11-ы раздзелы, у асобны раздзел вылучыў пачатак 13-га, раздзел 12-ы і пачатак 14-га апусціў зусім. У канцы прадмоў да кніг Выхад, Эсфір і Іоў ён змясціў уласныя **вершы**, што было несумяшчальным з артадаксальнымі адносінамі да царкоўных кніг» [13, с. 494]. У гэтым выказванні пад *вершамі* псалма маюцца на ўвазе *сціхі*, пад *уласнымі вершамі* – сілабічныя вершы Скарыны. Аднак мала хто з чытачоў зразумее гэта. Аналагічных прыкладаў няма.

І яшчэ адзін з аргументаў на карысць увядзення тэрміна «сціх» у беларускую вершазнаўчую тэрміналогію. Слова «верш» мы не знойдзем у лексіконе Францыска Скарыны. У яго час гэта слова яшчэ не ўжывалася ў нашым пісьменстве шырока. Як сведчыць «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы», у старабеларускую мову яно ўвайшло толькі ў XVI ст. і, хутчэй за ўсё, было перанята са старапольскай, а не непасрэдна з лацінскай мовы (гл. [14, с. 89]). Тэрмін «верш» тады ж стаў прыжывацца і ў многіх іншых еўрапейскіх мовах, за выключэннем рускай (ням. *Vers*, англ. *verse*, фр. *vers* і інш.). Працяглы час у нас словы «стих» і «верш» выкарыстоўваліся паралельна, як сінонімы. Скажам, у працы «Вопросы и ответы православному зъ папезником» (Вільня, 1603) сустракаем выраз: *Вѣршы або стихи до того, што читал* [15, с. 395]. Пра тое ж сведчыць і выданне «Лексикон славеноросскій именъ толькованіе» Памвы Бярынды (Куцейна, 1653): *Стихъ: порядок, вѣрш* [6, с. 139]. Праўда, з часам слова «стих» пачало выходзіць з актыўнага ўжытку, стала замяняцца лексмай «верш», але гэта ўжо адбылося пасля Францыска Скарыны. Заўважым, што ў слове «верш» амбівалентнае яць (*ѣ*) у Вялікім Княстве Літоўскім продкі сучасных беларусаў, хутчэй за ўсё, прачытвалі як *е* («верш»), продкі ўкраінцаў – як *і* («вірш»), што назаўсёды замацавалася ў літаратурным маўленні двух суседніх народаў.

Відавочна, і лацінскае найменне *versus*, і польскае *wersz*, і чэшскае *verš* (як, дарэчы, і грэчаскае *stichos*) Скарына чуў, і не раз, паколькі тыя мовы добра ведаў, звяртаўся да іх, перакладаючы Біблію, чытаў некаторыя арыгінальныя вершаваныя творы на іх. Чаму ж у такім разе ён – хача б як сінонім – ні ў сваіх перакладах асобных кніг Бібліі, ні ў прадмовах і пасляслоўях да іх ні разу не ўжыў слова *верш* (*вірш*)? Думаецца, таму, што Скарына ўжо адрозніваў свецкі сілабічны *верш* ад літургічнага інтанацыйна-сказавага *сціха*. Апрача таго, нават у дробязях, у тым ліку ва ўжыванні вершазнаўчай тэрміналогіі, ён быў сарыентаваны на Русь з яе тагачаснай літаратурнай «рускай мовай» і праваслаўнай грэка-візантыйскай царквой. Не толькі *наперед ко чти и к похвале Богу ён повелел Библію тиснути рускими словами, а словенским языком*, а і дзеля сваіх праваслаўных землякоў, прычым, як ён пісаў, *наболей с тоє причины, иже мя милостивый Бог с того языка на свет пустил*. А для літургічнай літаратуры на тым «языку» *верш* быў яшчэ чужаком.

У «Предъсловиі доктора Франъиска Скорины с Полоцька во всю Бивлию рускаго языка» звяртаецца ўвага вернікаў на наступнае: *Аще ли же помыслиши умети риторику, еще ест красномовность, чти книга Саломоновы. А то суть три науки словесные* (маюцца на ўвазе граматыка, логіка і рыторыка. – В. Р.). *Восхощеш ли пак учитися музыки, то ест певници, премножество стихов и песней светых по всей книзе сей знайдеши* [13, с. 10].

Прафесар П. Беркаў, спыніўшыся на канкрэтных выказваннях Ф. Скарыны, дзе фігуруюць паняцці «стих» і «песня», прыйшоў да наступнай высновы: «У разуменні Скарыны прыкметай паэтычнага стылю Бібліі з’яўляюцца сціхі і песні. Гэта, відаць, не супрацьпастаўленне, а адрозненне па характары выканання: песні, якія таксама складаюцца са сціхоў, спяваюцца; проста сціхі – чытаюцца» [1, с. 254]. Пра тое, што вучоны меў рацыю, сведчыць і Скарынава характарыстыка кнігі Псалтыр – зборніка псалмаў, малітоўных песнапенняў, які мае *в собѣ кафизм* (адзін з раздзелаў Псалтыра. – В. Р.) *двадцеть, псалмов полтораста, стишков или припелов две тысеци и шестьсот* [13, с. 14]. Пацвярджаннем разумення сціха як асобнага вянца ў цэлым паэтычным зрубе можа быць і выказванне з прадмовы да кнігі Іоў: *Делится же сия книга на главы, а главы ся делять на стихи, по тому ж, яко и Псалтирь ся делить. Почениши от третия главы даже до остаточное вся сия книга стихами розделена ест, яко же чтучи поразумееш* [13, с. 29]. Гаворачы, што вернікі *чтучи, поразумеють* сціхі, Скарына, відавочна, меў на ўвазе традыцый літургічнай літаратуры, якая была даволі распаўсюджанай на ўсходнеславянскіх землях. Сціх для тагачаснага чытача гэтай літаратуры, у тым ліку Бібліі, не быў новай з’явай. Пазней асобныя біблейскія сціхі пачалі нават нумаравацца, што значна аблягчала іх пошук у Бібліі.

Малітваслоўны верш, як, дарэчы, і само слова «стих», у арыгінальнай беларускай канфесійнай літаратуры адным з першых стаў выкарыстоўваць яшчэ Кірыла Тураўскі (каля 1113 – пасля 1190). Разгледзім некаторыя «Кирилла епископа Туровского *стиси...*» з яго малітвы, якая пачыналася заўвагай-папярэджаннем: *По каемъждо **стисе** метание (зямны паклон. – В. Р.) съ усмирением и съ слезами, исповедався пред образом Господа нашего Иисуса Христа и Пречистыя Его Матере.* Прыкладзём у якасці ілюстрацыі невялікі ўрывак з гэтай малітвы:

Христе Боже мой и Творче! Помилуй мя, много съгрешившего, оскверненаго всякими плотскими нечистотами мръзостных, и в безсловесных молю Тя премилостиве: отпусти ми сия и чистоту подаждь ми!

О Владыко мой Боже и Господи Иисусе Христе, иже благоволил еси прийти на землю на спасение грешных, пръвый в них аз есмь, превзыдох многыми бесчисленными грехы моими! Приими мя, обращающагося к Тебе ныне и спаси мя, якоже спасл еси Манасию, и блудницу, и блуднаго сына!

Всецедре и милостиве Господи! Приими покаание мое, якоже прият разбойника, на кресте исповедавши Ти ся, и спаси мя Креста ради Твоего и еже на том излиянныя пречистыя божественныя крове Твоя за мирьскый живот! [16, с. 65].

У канцы малітвы – яшчэ адно ўказанне на тое, што гэта не прازیчны тэкст, а вершаваны: *И по концы коегождо правила глаголи сей **стих*** [16, с. 66]. А гэта азначала, што пры выкананні малітвы патрэбна было захоўваць не толькі ўзвышаную, велічную танальнасць, але і пэўны мелодыка-інтанацыйны малюнак. Гэта, як бачым, разумелі святары і вернікі яшчэ ў XII ст. Што ўжо казаць пра скарынаўскі час – пачатак XVI ст.! Раўнамернае чаргаванне асобных сціхоў – малітоўных выслоўяў з тым самым мелодыка-інтанацыйным малюнкам – і стварала своеасаблівы ізахронны рытм малітваслоўнага верша.

Але не толькі гэта. На ўзнікненне сціхавага рытму малітвы аказвалі ўздзеянне таксама граматычныя і лексічныя рытмастваральныя сродкі: паўтор аднолькавых сінтаксічных канструкцый, тэматычных клішэ (зварот да Бога + указанне на Божую літасць + канкрэтная просьба верніка), наяўнасць анафарычных зачынаў, адных і тых жа ці падобных лексем, граматычных форм... Выразны сціхавы рытм праз сваю эстэтычную функцыю ўздзейнічаў на псіхіку вернікаў, выклікаў у іх станоўчыя эмоцыі, стан душэўнага ўздыму, эстэтычнага перажывання. Менавіта ў гэтым заключаецца асноўная прычына звароту да вершаванага рытму, да сціха як у шматлікіх творах Кірылы Тураўскага – малітвах, казаннях, прытчах, словах, – так і ва ўсёй літургічнай паэзіі.

Як мы бачылі, толькі ў адной сваёй малітве Кірыла Тураўскі тройчы ўжыў тэрмін «стих», засведчыўшы прысутнасць яго ў беларускай літургічнай літаратуры і мове пісьменства далёкага XII ст. Выкарыстоўваўся малітваслоўны верш у богаслужбовых тэкстах Беларусі і пазней, у тым ліку, як мы ўжо гаварылі, у творах Францыска Скарыны – арыгінальных (спарадычна) і перакладных (перманентна), а таксама яго паслядоўнікаў (Сымон Будны, Васіль Цяпінскі і інш.). Усё гэта дае падставу ўвесці яго ў гісторыю беларускага вершавання і як асобную адзінку верша – *сціх*, і як асобную сістэму вершавання – *сціхавое вершаванне*.

Вось некалькі сціхоў з пятай главы кнігі Іоў, якія Скарына раздзяліў на пісьме вялікімі тлустымі кропкамі, а мы – абзацамі:

*Ничто же не деется на земли без причины, / и из земли не исходит бользнь.
Человек родится кь работѣ, / и птица к летанию.
Сего дела помолюся аз господу / и прѣд богом моим положу словѣса моя.
Он же чинить дела великая и неисведомая и дивная, / им же несть числа.
Он одождяет дождь на лице земли, / и напоетъ водами всю вселенную.
Он же возводитъ смиренныя на высоту, / и немощные приводитъ к полному здравью.
Он же спрашаетъ мысленія злых, / дабы не могли наполнити рук своих яже почали суть.
Он постигаетъ мудрых в хитрости их, / и совѣтъ неправѣдных розвращаетъ.
В день впадутъ в тмы: / и яко вночи, тако щупати будяють ополудни.
Но избавитъ нищего от меча устъ их, / и из руки насилниковы изторгнетъ убогаго.
И будетъ нищему в надежу, / яко нечестие стулитъ уста своя* [17, с. 722].

Так і хочацца ўсклікнуць: якая метафорыка, афарыстыка, якая высокая паэзія перад намі! Ясна, што так перастварыць старажытнагрэчаскі тэкст мог толькі сапраўдны паэт, а не ўсяго толькі, як лічыў П. Беркаў, «літаратар, не пазбаўлены нават некаторых паэтычных здольнасцей» [1, с. 260]. Найбольш слушнай падаецца думка Ю. Лабынцава: «Скарына-пісьменнік застаецца малавядомым нават сярод вучоных, не кажучы ўжо пра шырокага чытача. Важкіх слоў аб літаратурным таленце

вялікага беларуса яшчэ не сказана, яны яшчэ наперадзе. А ён жа быў незвычайным паэтам і выдатным гімнографам, творы якога жылі ў чалавечых сэрцах цэлыя стагоддзі...» [18, с. 124]. Доказам сказанага могуць служыць многія старонкі кнігі Бібліі, як, дарэчы, і паэтычнасць асобных фрагментаў прадмоў і пасляслоўяў да гэтых кніг перакладчыка. Нельга не згадзіцца з В. Седаковай у тым, што «в богослужебных текстах мы часто сталкиваемся с весьма изысканной поэзией, и здесь есть проблемы, которые возникают при переводе любой поэзии: желательно, чтобы переводчик был поэтом. <...> Наличные переводы часто напоминают прозаические подстрочники, они необходимы в учебных целях, но, когда их читают или поют на богослужении, кажется, что произносят не текст, а комментарий к тексту. Вся сила и красота слова пропадает. А литургическому слову необходима сила и красота» [8]. У перакладах Францыска Скарыны, як правіла, захаваны і моц, і прыгажосць літургічных твораў. Гэта, зрэшты, наглядна бачна пры супастаўленні тэкстаў яго выданняў з некаторымі сучаснымі перакладамі Бібліі на рускую і беларускую мовы.

І, відавочна, не адзін талент дапамагаў Скарыну захоўваць паэтычнасць, мастацкасць у яго перакладах Бібліі, прадмовах і пасляслоўях да іх. Нельга не згадзіцца з А. Жлуткам, які заўважыў: «Уражае рытмічная завершанасць, суладнасць і лёгкасць мовы скарынаўскіх прадмоў і пасляслоўяў: рытарычныя фігуры падкрэсліваюць узнёсласць і грацыёзнасць выкладу, нагадваючы вытанчаны стыль Цыцэрона» [18, с. 244]. Талент талентам, але пісьменніку патрэбна і творчая вучоба, самастойная ці – яшчэ лепш – спецыяльная. Як мы ведаем, Францыск Скарына скончыў факультэт вольных навук Кракаўскага ўніверсітэта, атрымаў разам з дыпламам доктара філасофіі і глыбокія веды па антычнай і рэнесансавай рыторыцы, паэтыцы. Ва ўніверсітэце належнае месца адводзілася і практыцы: выпрацоўцы ўмення спалучаць, паводле вызначэння В. Дышыневіча, «гамераўска-платонаўскую канцэпцыю “ляпіць душы” з цыцэронаўскай тэорыяй красамоўства, якая патрабавала ад творцаў выкарыстання трох стыляў, рытмізаванага складу ў прамовах, прозе і паэзіі» [18, с. 138]. Усё гэта якраз і дапамагло Скарыну ў час творчай працы, абумовіла не толькі яе стыль, але і вынікі. Выдаць за тры гады (1517–1519) 23 кнігі Бібліі (перакласці, напісаць да іх прадмовы і пасляслоўі, праілюстраваць, надрукаваць і г. д.) – сёння такое магло б трапіць у «Кнігу рэкордаў Гінеса»...

Аднак вернемся да праблемы *сціхоўнасці* прыведзеных вышэй цытат з перакладу кнігі Іова. Вершаваны рытм мы разумеем як раўнамернае чаргаванне ў вершаваных радках (радах, сказах, абзацах) якіх-небудзь аднолькавых (падобных) гукавых і моўных з’яў. Якія ж гукавыя і моўныя з’явы тут можна вылучыць? Найперш трэба памятаць, што ў адносінах да біблейскай паэзіі гаворка можа ісці пра тэкст, які гучыць, пра яго інтанацыйнае, меладычнае напаўненне. Па назіранні М. Грынчыка, «кандакарны біблейскі верш падпарадкоўваўся зусім іншым структурным законам – вызначальнай тут з’яўлялася суадпаведнасць паміж зместам тэксту і яго музычным афармленнем або распевам» [18, с. 144]. На гэта звяртаў увагу і сам Францыск Скарына, у прыватнасці ў сваёй «Малой падарожнай кніжцы» (Вільня, 1522): *Стихеры на господи возвах покаяльные – глас б и на стиховни писаны суть на вечерни. <...> Канон гробу господню гласа 1, певаемы со акафістом и в неделю на заутрени. <...> Канон Предтечи, глас 2, творение Иосифа, певаемый со акафістом и на утрени...* [19, с. 101]. Калі ж нават проста дэкламаваць сціхі, то на іх рытм таксама будзе аказваць уплыў характар інтанавання: перад паўзай, якая падзяляе сціх на два сінтагматычныя адзінствы, інтанацыя ўзыходная (антыкадэнцыя), пасля паўзы – зыходная (кадэнцыя).

Разам з тым, разважаючы над спецыфікай біблейскай паэзіі, якая з часам мянялася, прафесар П. Беркаў слухна адзначаў яе нязменную моўна-сэнсавую канстанту – «так званы *parallelismus membrorum* (“паралелізм членаў”», гэта значыць паралельнае развіццё ідэі ў паэтычнай “адзінцы” – вершы. Кожны біблейскі сціх звычайна складаецца з двух падзеленых цэзурай паўрадکوўяў, радзей – з трох частак. У першым выпадку паэтычная думка ці паэтычны вобраз, выражаны ў першым паўрадکوўі, атрымліваюць далейшае развіццё ў другім паўрадکوўі. <...> Значна радзейшыя выпадкі паралелізму членаў, калі сціх складаецца з трох частак. У гэтым выпадку паралелізм абавязковы для першай і другой або для другой і трэцяй частак...» [1, с. 254–255].

Літаральна ўсе прыведзеныя намі сціхі таксама выяўляюць названыя асаблівасці малітваслоўнага верша. Знакам / мы паказалі месца паўз, што дзеляць сціхі на дзве часткі як паводле інтанацыі (антыкадэнцыя + кадэнцыя), так і паводле вобразна выказаных у іх думак. Калі мы разглядалі сціхі Кірылы Тураўскага, звярнулі ўвагу на паўтор гэтак званых аднатыпных вобразна-сэнсавых клішэ. Там яны складаліся з трох частак, тут – з дзвюх. Паралелізм членаў, перыядычны іх паўтор, зразумела, моцна ўплываюць на стварэнне моўнага рытму малітваслоўнага верша (як і паўтор аднатыпных сінтаксічных канструкцый (сказаў з далучальнай сувяззю), анафарычных зачынаў, асобных лексем – займеннікаў *онь*, злучнікаў *и* – і інш.).

Каб пацвердзіць нашы назіранні, звернемся да яшчэ аднаго выразна паэтычнага біблейскага тэксту, таксама падзеленага на сціхі. Да перакладу кнігі Песня песень цара Саламона (пачатак главы 4):

*Се ты коль красна есь, приателко моя, / се ты коль красна есь.
Очи твое, яко голубице, / кромѣ того, что внутри скрито ест.
Власы твое, яко стада коз, / еже выходятъ з горы Галаад.
Зубы твое, яко стада овецъ пострыженных, / еже выступили из купала.
Вси имеющие по двою ягнеток, / и яловое несть посреди их.
Яко завивание червеное, уста твоя, / и молвение твое сладко [20, с. 431].*

Як і ў папярэднім выпадку, біблейскі тэкст у кнізе Песня песень надрукаваны так, як друкуюцца праявічныя творы, – паводле шырыні кніжнай старонкі. Так, зрэшты, афармляецца большасць богаслужбовых тэкстаў нават сёння. Асобныя ж сціхі ў Ф. Скарыны, як і ў папярэднім прыкладзе, аддзяляюцца адзін ад аднаго тлустымі кропкамі, размешчанымі не ўнізе, а пасярэдзіне радкоў. Традыцыя такога члянэння біблейскага тэксту на сціхі (часам яны раздзяляліся паміж сабой і водступамі), відавочна, запазычана першадрукаром з рукапісных царкоўнаславянскіх тэкстаў XI–XVI стст. Часам для аналагічных мэт прымяняліся двукроп’і, і ўспрымальнікі Бібліі добра разумелі гэта. Прыгадаем заўвагу перакладчыка, выказаную ім у прадмове да кнігі Іоў: ...*вся сия книга стихами розделена ест, – якоже, чтучи, поразумееш*. Тое ж і ў прадмове да ўсёй Бібліі: ...*каждая глава делится на притчи, якобы на некие стихи или розделения, яже чтучи поразумееш...*

Яшчэ адзін прыклад – сціхі з малітвы, якая завяршае кнігу Плач Ераміі:

*Вспомяни, господи, всѣ пригоды наше, возри и видѣ студ лица нашего.
Достояние наше обратися в чуждых, и дома наша во иноплеменики.
Сироты учинены есмо без отцев, матки наше яко вдовице.
Воду нашу за сребро пихом, дрова наше за цену куповахом.
За шыю ведены быхом, утомленным не даша отпочинения... [20, с. 693].*

Тут, як і ў папярэдніх выпадках, рытм ствараецца інтанацыйнымі сродкамі (антыкадэнцыя + кадэнцыя) і моўнымі прыёмамі (паралелізм членаў, паўторы граматычныя, сінтаксічныя, лексічныя). Да таго ж тэкст раздзелены на асобныя *монасціхі* (аднарадкоўі), што чытачы (слухачы) літургічнай паэзіі добра разумелі, паколькі гэтыя радкі аддзяляліся адзін ад аднаго міжсціхавымі паўзамі. Паўтор монасціхоў з аднатыпным мелодыка-інтанацыйным і моўным малюнкам і ствараў іх адметны рытм.

Разам з тым у Бібліі Скарыны сустракаем і іншае, спецыфічнае размяшчэнне сціхоў. Гэта, у прыватнасці, назіраецца ў кнізе Плач Ераміі – своеасаблівай пранікнёнай лямантацыі прарока Ераміі па дашчэнтну разбураным аграэсарам (царом Навухаданосарам) Іерусаліме. Архітэктоніка кнігі непасрэдна прадвызначана яе зместам. Вось як растлумачыў сам перакладчык залежнасць формы падачы матэрыялу ад яго зместу: *Потреба ест ведати, иже сия книжка замыкает в себе шесть азбук еврейских. У первой главе азбука едина, якоже имена слов великим письмом роздельне межи стихами положены суть. Во второй главе азбука едина. У третьей главе азбуки три, на початку каждого стишка слово едино. В четвертой главе азбука едина. А во единой каждой азбуке суть слов двадесеть и два [18, с. 676].* Далей Францыск Скарына пералічвае па парадку ўсе 22 літары яўрэйскага алфавіта ў іх арыгінальным гучанні і тут жа дае іх пераклад: *Первое слово называется алеф, еже по-рускии сказуется наука. Второе бет, знаменует дом. Третье кгимель – полность. Четвертое далет – крижала. Пятое ге – сия...* [18, с. 676]. Пасля кожнага такога слова, вылучанага вялікімі літарамі, ідуць сціхі ў выглядзе трохрадкоўяў:

АЛЕФЪ

*Азъ муж видяй нищету мою в жезле розгневания моего:
Мене погналь есть и привел въ темность, а не во светлость:
Толико на мя возложил и обратил руку свою весь день:*

БЕТЪ

*Стару учинил кожу мою и тело мое и сотре кости мое:
Обляже мя воколо и оградил мя жолчию и суетою:
Во тьмахъ посадилъ есть мене яко мертвеца вечного:*

КГИМЕЛЬ

*Окружил мя абых не выходил и обтяжил путо мое:
Но егда вопихъ и просихъ, загналъ есь молитву мою:
Заваялъ пути мое камением и превратилъ стези мое:*

ДАЛЕТЪ

*Медведь лобяй учинен ест, мне лев во сокритостех:
Стези моя сокрушил и вывратил и положил мя пуста:
Натягне лук свой и поставил мя яко мету ко стреле:*

ГЕ

*Впустил есть в лядви мое стрелы тула своего:
И бых впомсех всем людям моим и в песнь весь день:
Накормил мя горкостями и напоил мя пельном...* [20, с. 686–687].

Такі выгляд маюць усе 22 сціхі кожнай з трох першых глаў кнігі Плач Ерамii. Магчыма, так быў пададзены тэкст у невядомым нам старажытным іншамойным арыгінале, з якога Скарына іх перакладаў, аднак у нiводным з сучасных выданняў Бiблii такой сцiхавой архiтэктонiкi няма. Таму, хутчэй за ўсё, гэта своеасаблівае ноу-хау самога перакладчыка, які пры друкаванні не iгнараваў і візуальны спосаб падачы тэкставага матэрыялу. Так, у канцы кнігі Плач Ерамii невялікае пасляслоўе «Францыска Скорины с Полоцька» надрукавана ў выглядзе трыкутніка вастрыём уніз. Прычыну ж такога афармлення і кнігі ў цэлым, і асобных сцiхоў (тэ́рцэ́таў) знаходзім у тым жа пасляслоўі Скарыны: *Доконана есть книжка Плачу Еремии, пророка господня. Ежже замыкает в собь во трех главах три азбуки еврейские. А во самой третьей главе три азбуки. На знамя тайны живоначалное тройци* [18, с. 695]. Аказваецца, усе «трыяды», у тым ліку сцiхавыя тэ́рцэ́ты, абумоўлены задачай звярнуць увагу на Святую Тройцу, якую Францыск Скарына з пiетэтам згадваў у прадмовах і пасляслоўях літаральна да ўсiх сваiх перакладаў.

У адрозненне ад першых трох глаў кнігі Плач Ерамii ў перадапошняй, чацвёртай, главе сцiхі ўвабляюцца ўжо не ў тэ́рцэ́тах, а ў дысцiхах. Вось пяць першых (з 22) дысцiхоў гэтай главы:

АЛЕФЪ

*И яко затемнело есть злато, и променися краска najlepшая.
Роскиданы суть каменеви святыни на початку всех улиць:*

БЕТЪ

*Сыновь сионстии славни и одеани златомъ первымъ.
Сь положены, яко сосуды глиненны дело рук горнчаревых:*

КГИМЕЛЬ

*Но илань обнажили перси и кормили дети свое.
Дщера же людей моих нелютостива, яко пструс в пустыни:*

ДАЛЕТЪ

*Прильпе язык сущего к дяснам его для жажды.
Мали просили суть хлеба и не было, кто бы уломил им:*

ГЕ

*Тии ежже кормлены были, в коханий загнули на пути:
И тии ежже хованы были, во красных речах хопилися гною* [20, с. 690–691].

Заўважым, што такую архiтэктонiку кнігі Плач Ерамii (запіс сцiхоў у выглядзе трох і двух радкоў) вядомыя нам сучасныя ўзнаўленні Бiблii (рускае, беларускае, украiнскае, польскае і некаторыя iншыя) не ўтрымліваюць. Пры гэтым нiводны даследчык творчай спадчыны Францыска Скарыны чамусьцi на падобны візуальны запіс тэксту таксама ўвагі не звярнуў. А перад намі ж не што iншае, як асобныя вершаваныя строфы (тэ́рцэ́ты і дысцiхі), выкарыстаныя Скарынам яшчэ на самым пачатку далёкага XVI ст., – несумненны ўклад яго ў беларускую ды і ўсю славянамоўную строфіку. Разам з тым Плач Ерамii можна ўспрымаць і як паэму ў вершах, напісаную пераважна трохрадковiкамі і двухрадковiкамі. У такім выпадку мы будзем мець не «ўсяго тры» (П. Беркаў) вершы беларускага паэта эпохі Сярэднявечча (менавiта паэта!), а такую колькасць сцiхоў, якой хапіла б на цэлую кніжку перакладной паэзіi!

І трэцяе, што хацелася б адзначыць. Калі, як слухна выказаўся П. Беркаў, Францыск Скарына «iмкнуўся спалучыць прынцыпы бiблейскай паэтыкi з элементамі сiлабiзму, які пачынаў зараджацца» [1, с. 258], то гэта спалучэнне выявілася найперш не ў яго ўласных сiлабiчных вершах, а ў перакладных сцiхах, у тым ліку тых, што ўвайшлі ў паэму-лямантацыю Плач Ерамii.

З малiтваслоўным вершам звязана яшчэ адно творчае новаўвядзенне Ф. Скарыны. У склад сваёй «Малой падарожнай кніжкi» ён уключыў 18 выданняў акафістаў і канонаў. І акафісты, і каноны, як творы песенныя, складаюцца са сцiхоў: «Акафістамi называюць асобыя царкоўныя службы, якія складаюцца з панегiрычных, хвалебных песнапенняў і малiтваў у гонар Ісуса Хрыста, Багародзiцы і святых, а канонамi – песнапенні, складзеныя на аснове бiблейскiх песняў старазапаветных прарокаў і праведнiкаў» [13, с. 234]. Большасць з iх у Францыска Скарыны перакладныя, аднак сярод iх знаходзяцца і два выразна арыгiнальныя – Акафіст Іаану Прадцечу і Акафіст Ісусу. Як слухна сцвярджае даследчык старажытнай лiтургiчнай паэзіi А. Турылаў, «Скарына – родапачынальнiк жанру акафіста

ва ўсходнеславянскай гімнаграфіі, які пашырыўся ў беларускай, рускай і ўкраінскай літаратурах 17–18 стст.» [13, с. 304]. Ужо адно гэта можна паставіць першадрукару ў заслугу. Але не толькі гэта. Ён першы ўсходнеславянскі паэт, які ў акафістах ужыў форму акраверша. Праўда, дакладней было б і па-беларуску назваць гэты від верша акрасціхом, паколькі мы маем справу не з вершам у цяперашнім разуменні, а з літургічным сціхом. Вось пачатковыя фразы першых пяці сціхавых моўных перыядаў Акафіста Іаану Прадцечу:

Стих 1

Почитаем славную память твою, Богом похваленый Иоанне...

Стих вторы

Иже зачатием своим отца удивил во чреве материне...

Стих трети

Сам ты, преблаженъ Иоанне, от ангела имя принял...

Слава

Ангельское житие явил еси всем нам, пресвятый крестителю господень...

І нyne

Лукавый Ирод не хотяй оставити прелюбодейци, жены брата своего... [19, с. 79–80].

Калі паглядзець на першыя літары гэтых фраз зверху ўніз (яны вылучаны тлустым шрыфтам), можна прачытаць слова «писал». Наступныя пачатковыя літары кожнага з 12 кандакоў і ікасаў (царкоўных песнапенняў), якія чаргуюцца папераменна, дазваляюць прачытаць прозвішча аўтара гэтага акафіста: *Писал доктор Скоринич Францискус*. У Акафісце Ісусу таксама прачытваецца своеасаблівы «аўтограф» аўтара, але ўжо крыху відазменены: *Делал доктор Скоринич Францискоус*. Апрача гэтых двух арыгінальных акрасціхоў, ёсць у Скарыны і трэці, перакладны, – Акафіст святым Пятру і Паўлу. Ён ужо не імянны, а алфавітны: у ім паслядоўна фіксуецца ўсе 24 літары грэчаскага алфавіта (з улікам асаблівасцей кірылічнай азбукі), прычым ён засноўваецца толькі на кандаках і ікасах, не закранае 5 сціхоў да першага кандака (гл. [13, с. 235]). Перад намі – своеасаблівы сціх-азбукоўнік, а фактычна – першы азбукоўнік у нашай паэзіі.

Такім чынам, ёсць усе падставы называць Францыска Скарыну не толькі першадрукаром, перакладчыкам, публіцыстам, тэолагам, асветнікам, мастаком-графікам, але і таленавітым **паэтам**, яскравым стваральнікам малітваслоўнага верша, прадстаўніком **сціхавога вершавання** – сістэмы, што ў гісторыі ўсходнеславянскай паэзіі папярэднічала сілабічнаму вершаванню. У аснове **сціхавога рытму** скарынаўскага малітваслоўнага верша, разлічанага, як правіла, на вуснае выкананне, ляжалі два чыннікі: рытма-меладычны (традыцыйна замацаваныя распевы, інтаніраванне, антыкадэнцыя і кадэнцыя) і моўны (тэматычны і сінтаксічны паралелізм, анафары, паўторы асобных лексем і інш.). У актыў Скарыны-паэта можна залічыць не толькі шырокае выкарыстанне малітваслоўнага верша, усталяванне рытмастваральных чыннікаў літургічнага сціха, але і распрацоўку некаторых яго жанраў, відаў і форм (*акафіст, тэрыэт, дыптых, акрасціх* і інш.).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. 450 год беларускага кнігадрукавання / рэдкал.: К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва) [і інш.]. Мінск, 1968.
2. Грынчык М. М. Шляхі беларускага вершаскладання. Мінск, 1973.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў : у 2 т. 2-е выд. Мінск, 2006. Т. 1 : Даўняя літаратура: XI – першая палова XVIII стагоддзя / навук. рэд. В. А. Чамярыцкі.
4. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка : в 3 т. М., 1989. Т. 3, ч. 1 : Р–С.
5. Свящ. Алексей Агапов. В поисках существенных дефиниций молитвословного стиха [Электронный ресурс]. URL: pstgu.ru/download/12780888890.agapov.pdf (дата обращения: 20.03.2017).
6. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика. М., 1984.
7. Гаспаров М. Л. Очерк истории европейского стиха. М., 1989.
8. Седакова О. Каково место религии в современной культуре? : интервью [Электронный ресурс]. URL: www.religare.ru/2_13807.html (дата обращения: 19.03.2017).
9. «Богослужебный текст на русском возможен»: Ольга Седакова о переводах Анри Волохонского [Электронный ресурс]. URL: www.colta.ru/articles/literature/9901 (дата обращения: 19.03.2017).
10. Слоўнік мовы Скарыны : у 3 т. / склад. У. Анічэнка. Мінск, 1984. Т. 2.
11. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 32. Смыкаваты – Струмень / склад.: А. М. Булыка [і інш.]. Мінск, 2012.
12. Рэлігія і царква на Беларусі : энцыкл. давед. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. Мінск, 2001.
13. Францыск Скарына і яго час : энцыкл. давед. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 1988.

14. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 2. Мінск, 1980.
15. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 3. Варыво – Вкупе / склад.: А. П. Груцо, В. У. Мяснікова, У. М. Свяжынскі ; рэд. А. М. Булыка. Мінск, 1983.
16. Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI – першая палова XVIII стагоддзя / падрыхт. А. І. Богдан [і інш.] ; навук. рэд. В. А. Чамярыцкі. Мінск, 2003.
17. Біблія: факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Ф. Скарынаю ў 1517–1519 гг. : у 3 т. Т. 2. Мінск, 1991.
18. Спадчына Скарыны : зб. матэрыялаў першых Скарынаўскіх чытанняў (1986) / уклад. А. І. Мальдзіс ; уступ. слова І. Я. Навуменкі. Мінск, 1989.
19. *Скарына Ф.* Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава ; паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. Мінск, 1990.
20. Біблія: факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Францыскам Скарынаю ў 1517–1519 гг. : у 3 т. Т. 3. Мінск, 1991.

References

1. [450 years of Belarusian book publishing]. Minsk, 1968 (in Belarus.).
2. Hrynchuk M. M. [On the pathways of Belarusian versification]. Minsk, 1973 (in Belarus.).
3. [History of Belarusian literature of XI–XIX centuries] : in 2 vol. 2nd ed. Minsk, 2006. Vol. 1 : Ancient literature: XI – early XVIII century.
4. Sreznevsky I. I. [Dictionary of the ancient Russian] : in 3 vol. Moscow, 1889. Vol. 3, part 1 : R–S (in Russ.).
5. [Rev. Alexei Agapov. I search for essential definitions of the euchologion verse]. URL: pstgu.ru/download/12780888890.agapov.pdf (date of access: 20.03.2017) (in Russ.).
6. Gasparov M. L. [An essay on the history of the Russian verse. Metrics, rhythmic, rhymes, strophics]. Moscow, 1984 (in Russ.).
7. Gasparov M. L. [An essay on the history of the European verse]. Moscow, 1989 (in Russ.).
8. Sedakova O. [What is religion for the contemporary culture?] : an interview. URL: www.religare.ru/2_13807.html (date of access: 19.03.2017) (in Russ.).
9. [«Liturgical text is possible in Russian»: Olga Sedakova comments on Henry Volokhonsky translations]. URL: www.colta.ru/articles/literature/9901 (date of access: 19.03.2017) (in Russ.).
10. Anichenka U. (compil.). [The Skaryna Dictionary] : in 3 vol. Minsk, 1984. Vol. 2 (in Belarus.).
11. [Historical dictionary of the Belarusian language]. Issue 32. Smykovati – Strumen. Minsk, 2012 (in Belarus.).
12. Pashkou H. P., Babosau J. M., Bazhenau J. V., et al. (eds.). [Religion and the Church in Belarus] : encycl. ref. book. Minsk, 2001 (in Belarus.).
13. [Francysk Skaryna and his Epoche] : encycl. ref. book. Minsk, 1988 (in Belarus.).
14. [Etymological dictionary of the Belarusian language]. Vol. 2. Minsk, 1980 (in Belarus.).
15. Hruco A. P., Miasnikova V. U., Sviarzhynski U. M. (compil.). [Historical dictionary of the Belarusian language]. Issue 3. Varivo – Vkupe. Minsk, 1983 (in Belarus.).
16. Chamiarycki V. A. (ed.). [Antology of the ancient Belarusian literature: XI – early XVIII century]. Minsk, 2003 (in Belarus.).
17. [The Bible: facsimile reprint of the edition by Francysk Skaryna of 1517–1519] : in 3 vol. Vol. 2. Minsk, 1991 (in Belarus.).
18. Maldzis A. I. (compil.). [Skaryna's Heritage] : compil. of the first Skaryna acad. read. (1986). Minsk, 1989 (in Belarus.).
19. Skaryna F. [Works: forewords, legends, afterwords, akathists, Easter texts]. Minsk, 1990 (in Belarus.).
20. [The Bible: facsimile reprint of the edition by Francysk Skaryna of 1517–1519] : in 3 vol. Vol. 3. Minsk, 1991 (in Belarus.).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 10.04.2017.

Received by editorial board 10.04.2017.